

ÚJVÁRI GÁBOR

Egyetemi ifjúság a „neobarokk társadalomban”

(BAJTÁRSI SZÖVETSÉGEK, EGYETEMI ÉS FŐISKOLAI EGYESÜLETEK
A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI MAGYARORSZÁGON)

Az első világháború és a forradalmak utáni, külsőleg széttört, de – paradox módon éppen ezáltal – önállóvá és függetlenné vált Magyarország „neobarokk társadalmát” a dualizmus korától erősen eltérő politikai tájékozódás jellemezte. A földarabolt országban a rendkívüli gazdasági és társadalmi feszültségek az értelmiségre és az egyetemi és főiskolai ifjúságra is megrázóan hatottak, átalakították a fiatalok gondolkodását és magatartását.

A világháborús összeomlást és a forradalmakat követően a háborús évfolyamok diákjai az egyetemekre özönlöttek, a területi változások következtében pedig Budapestre költözött az 1872-től működő kolozsvári és az 1912-ben alapított pozsonyi tudományegyetem, valamint a Műegyetem hallgatósága, azaz több mint 20 000 egyetemista torlódott össze. A nélkülözés, a túlszűfoeltság, az elhelyezkedési problémák, az elszakított területekről érkezők gyökértelensége és identitászavara szinte kikövetelték az ifjúság szervezkedését. Ezt erősítette, a fiatalok mozgolódását pedig politikai vágányra terelte az 1918–1919-es, többnyire rendkívüli negatív tapasztalatok hatása, az 1919 és 1921 közötti kormányoknak a felsőoktatás-politikában is világosan megnyilvánuló tehetetlensége. Elősegítette ezt a folyamatot a frontról hazatért egyetemisták „bajtársi szelleme”, valamint az, hogy az egyetemi és főiskolai hallgatók többsége meglehetősen homogén társadalmi közegből, a középosztályból és a jobb módú polgárságból származott. Mivel a háború, de különösen a forradalmak alatti megrázkódtatások leginkább éppen a középosztályt és a polgárságot érintették és sújtották, az innen kikerültek újbóli fölemelkedésére az új rendszer támogatása nyújthatott kecsegtető lehetőséget.

1919 és 1921 között ezért vállaltak igen fontos és tevékeny szerepet a „keresztény-nemzeti” ideológia kialakításában és megerősítésében az egyesületekbe tömörült egyetemi fiatalok. Többségük őszintén úgy gondolta: a dualizmus „túlzott liberalizmusa” egyenes előzménye volt a háborús katasztrófának, a forradalmaknak és az ország szétszaggatásának. Trianon végzetes igazságtalanságai sokukat a polgári demokrácián fölépülő nagyhatalmak – azaz a békeszerződés „kiagyalóinak” – politikai rendszerével is szembeállították. Az alapjában hamis, ám alkotóelemeiben sok valóságot tartalmazó koncepció nyomán az egyetemisták és főiskolások nagy része a liberalizmusból és a demokráciából kiábrándulva, a kommunizmust meggyűlölve csatlakozott az 1919 után alakult „keresztény-nemzeti” szellemű ifjúsági egyesületekhez. Így az egyetemi és főiskolai hallgatók 1919 és

1921 között létrejött egyesületei lényegesen különböztek a XIX. századi főiskolai egyesületektől.

A reformkortól ugyanis Magyarországon is találkozunk a pesti egyetemi és a vidéki akadémiai hallgatóknak általában a magyar nyelv ápolására alakult társaságaival, ezek azonban még igen szűk körű csoportosulások voltak. Változást e tekintetben is csak a kiegyezés utáni szabadabb szervezkedési lehetőségek hoztak. Az 1870-es évektől ugrásszerűen gyarapodott az egy-egy főiskolára vagy egyetemre kiterjedő, s ezek fegyelmi hatósága alá tartozó – ún. kebelbeli – ifjúsági egyesületek száma. E szakmai alapozású, az azonos érdeklődésűeket összefogó tömörülések azonban inkább csak asztaltársaságok voltak. Az együtt mulatás és némi karitatív munkálkodás mellett bálók megrendezése volt az elsőrendű feladatuk. A segély- és kórházegyletek, a tudományos, az irodalmi és az önképzőkörök, az énekkarok, a sport- és a turistaklubok, valamint a Mensa Akadémiák egymástól intézményenként elkülönülve, de hasonló alapszabályok szerint működtek. Céljuk – típusonként különbözően – „a szegény sorsú, szűkölködő hallgatók” segítése, betegségük esetén orvosi ellátásuk megszervezése, az ifjúság önművelésének, tartalmas szórakozásának és testi épülésének biztosítása, „a testületi szellem ébresztése és anyagi érdekeinek emelése” volt. Az egyesületekbe való belépés nem volt mindig igazán önkéntes. Sok helyütt a beiratkozó hallgató automatikusan az akadémiai vagy valamelyik egyetemi segélyegylet tagja lett, s természetesen a tagsági díjat is köteles volt befizetni. A feladatuknak többé-kevésbé megfelelő, a valóban rászoruló tagoknak jelentős kedvezményeket biztosító szervezetek igen gyorsan szaporodtak: 1910-ben a kolozsvári egyetemen kilenc, a budapestin már tizenöt egyesületet tartottak számon. Ezeknek a „hivatalos” egyetemi egyesületeknek többsége 1919 után is tovább élt, s 1944-ig lényegében változatlan formában, a korábbihoz hasonló célkitűzéssel, ám jelentőségéből sokat veszítve működött. A Pázmány Péter Tudományegyetemen még 1943-ban is tizenhárom 1919 előtt alakult egyesületet regisztráltak.

Szintén 1919 előtt alakultak, ám – a Galilei-kör kivételével – megváltozott formában a két világháború között is aktívan tevékenykedtek a világnézeti indíttatású, elsősorban vallási alapon elkülönülő ifjúsági egyesületek. Az ellenforradalmi rendszerben az 1919 előtti katolikus köröket az 1921-ben létrejött Országos Magyar Katholikus Főiskolai Diákszövetség, a protestánsokat pedig az 1922-ben szervezett Magyar Protestáns Diákszövetség vette föl tagegyesületei sorába. A zsidó egyetemistákat az 1927-ben alapított – más néven és szervezeti keretekben már 1919 előtt is létező – Magyar Izraelita Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete fogta össze.

Az eddigiekkel szemben az 1919–1921 között alakult bajtársi szövetségek a régebbi ifjúsági egyesületekkel semmiféle kapcsolatot sem tartottak. Általában több egyetem és főiskola ifjúságát tömörítették, országos hatáskörűek és elsősorban politikai jelentőségűek voltak. A dualizmus kori egyesületektől eltérően nem az egyetemek és a főiskolák fegyelmi hatósága, hanem a Belügyminisztérium felügyelete alatt állottak, és egyetemen kívüli személyeket is fölvehettek tagjaik sorába. Közülük a két legnagyobb tömörülés, a Turul és az Emericana tagságának kétharmada-háromnegyede nem is a hallgatók közül, hanem az idősebb korosztá-

lyokból, a már végzett és elhelyezkedett volt egyetemistákból került ki. Így az 1929/30. tanévben 15 497 egyetemi és főiskolai hallgatóval szemben a bajtársi szövetségeknek 18–19 000, 1935/36-ban pedig a 14 216-tal szemben már több mint 30 000 tagja volt. A két világháború közötti egyetemi ifjúság közösségi életét meghatározó bajtársi szövetségek – a Hungária, a Turul, az Emericana és a Szent István Bajtársi Szövetség – ezért inkább társadalmi, mint ifjúsági egyesületek voltak.

A bajtársi szövetségek „színekkel” és tányérsapkákkal is megkülönböztették magukat egymástól. A turulosok fekete, a hungáriások kék, az emericánások zöld, a Szent István-osok pedig fehér sapkát hordtak. Egyesületeik szervezeti felépítése bevallottan is az 1870-es évektől mind konzervatívabbá váló német Burschenschaftok mintáját követte. Az Emericana szervezetére a Katolikus Német Főiskolai Ifjúsági Egyesületek Szövetségének, a Cartel Verbandnak példája is hatással volt.

A külsőségekre sok gondot fordító bajtársi szövetségek szertartás- és szokásrendet készítettek az egyesületi élet szabályozására, aprólékos utasításokat adtak a különböző összejövetelek megtartásához. A tagegyesületek ifjúsági tagozatainak ülésein rendszerint „mélyreható világnézeti képzés keretében” beszéltek meg a különböző „sorsproblémákat”. Ez többnyire azt jelentette, hogy a Magyar Hiszek egy elszavalása, a hivatalos ügyek tárgyalása, majd rövid előadások megtartása után „fidelitas”, azaz vigadozás következett. Az ezalatti italozás különböző módzatainak leírásában – a „szokásrendek” gyakran több mint felét teszi ki – roppant leleményesek voltak a szabályzatok. Rövid és hosszú korty, „ex-”, „szimpátia-, víg- és szomorúpohár” (a kortyok és a poharak természetesen borban, esetleg sörben értendők!), valamint egyéb alkalmakkor lehajtott poharak segítették a fiatalok „tartalmas szórakozását”, és gazdagították az ifjúsági tagozatok itallapját. Divatban volt a „föltétlen elszerencsétlenedéssel” járó „hatványozó birok” is – ez alkalommal (amíg csak bírták) mindig az előzőleg elfogyasztott italmennyiség dupláját voltak kötelesek meginni –, aki pedig öt korsó sört vagy egy perc alatt egy liter bort volt képes lehajtani, sör-, illetve bordoktorátust kaphatott. Így nem csodálkozhatunk azon, hogy a szokásrendek előretekinő szerkesztői a magatehetetlen bajtársak elszállításában segédkező „taligások” szerepéről is rendelkeztek. Az esti „táborozások” alkalmával természetesen illendő volt egy Trianonra emlékeztető „Mementó”-t is elmondani.

Mindennek ellenére az ünnepi alkalmakkor, a gyakori gyűléseken és felvonulásokon igen fegyvelmezettek voltak a bajtársi szövetségek katonás rendről tanúszkodó, népes és impozáns csoportjai, s a „táborozások” alatti előadások némelyike is színvonalas, általában Magyarország társadalmi-szociális elmaradottságának okait boncoló referátum volt.

Az 1919 augusztusában alakult műegyetemi, illetve tudományegyetemi zászlóaljok, majd a belőlük szerveződött Hungária és Turul 1919–1920-ban karhatalmi funkciókat is ellátva politizáltak. Olykor kíméletlen erőszakossággal vettek részt az ellenforradalmi rendszer kiépítésében és megszilárdításában.

Az egyetemisták csoportjai bekapcsolódtak a Sopron és környékének Magyarországon maradását eredményező „nyugat-magyarországi felkelésbe”, harcoltak a IV. Károly második visszatérésekor vívott budaörsi csatában, elszántan küzdöttek a numerus clausus törvény elfogadtatásáért, majd betartatásáért, és ne-

kik volt „köszönhető” az 1919/20. tanévi két (egyébként nem teljesen) „zsidómentes szemeszter” a budapesti egyetemeken.

1919 végén, 1920 elején a politika eszközüvé vált és bizonyos hatalomra is szert tett ifjúságot – túlzott radikalizmusa miatt – már inkább fékeznie, mint bátorítania kellett a korábban őket támogató, ám ekkortól a negatív külföldi visszhangoktól tartó politikusoknak. Ennek ellenére az ország javuló nemzetközi megítélését tőlük féltő miniszterek, képviselők és az egyetemi hatóságok még a harmincas években is többnyire hiába figyelmeztették a gyakran alantas politikai erők játékszerévé vált turulistákat és hungáriásokat. Túlkapásaik és rendzavarásaik az egyetemi élet normális menetét szinte minden esztendőben komolyan akadályozták, számos alkalommal az egyetemek néhány napos bezárását eredményezték.

A nem közvetlenül a Tanácsköztársaság után alakult bajtársi szövetségek – 1921: Foederatio Emericana, 1927: Szent István Bajtársi Szövetség – jóval mérsékeltbbek voltak a Turulnál és a Hungáriánál. Az országos hatáskörű és felekezeti Turul, valamint a szakmailag elkülönülő, s így csak a Műegyetemen szerveződő Hungária mellett az Emericana szigorúan vallási alapozású s szintén az egész országban működő katolikus egyesület volt. A Szent István Bajtársi Szövetség – négyük közül a legkisebb – pedig határozott legitimizmusával tűnt ki.

A mindvégig legnagyobb taglétszámú Turulnak igen szoros, mindennapi tevékenységében is kimutatható-igazolható kapcsolatai voltak a nemzetiszocialista hatalomátvételt többségükben helyeslő és támogató német bajtársi szövetségekkel. A „technikus” egyesület, a Hungária is elsősorban Németország felé húzott. Velük ellentétben az Emericana és a Szent István Szövetség az osztrák katolikus, konzervatív, illetve legitimista ifjúsági egyesületekben talált kiváló partnerekre, s lelkesen támogatta az anchluss-szal szembeni törekvéseket.

Bár mindegyik bajtársi szövetség kinyilvánította teljes függetlenségét a pártpolitikától, a politikamentesség hangoztatása nyilvánvalóan illuzorikus volt. A bajtársi szövetségekben a „keresztény úri középosztály” sokszínű, de a rendszer fönntartását – illetve megrázkódtatásmentes reformokkal történő javítását – egységesen kívánó politikája volt a meghatározó. Ám ezen belül (s néha ezen túl is) a legkülönbözőbb politikai irányzatok képviselői kaptak helyet az egymással sokat civódó egyesületekben. Szélsőséges ideológiák hívei: nyilasok és – náluk jóval szerényebb számban – kommunisták is bekerülhettek egy-egy csoportba.

A gazdasági világválság, a növekvő értelmiségi-munkanélküliség, majd a népi írók mozgalmának hatására a bajtársi szövetségek fiatalsága is radikalizálódott, mindinkább társadalmi és szociális reformok mellett érvelt. Egyre magasabb válsz falak emelkedtek az idősebb, maradi, ám az egyetemisták többségét még mindig befolyásolni képes vezetőik, valamint a reformokért küzdő, erősödő „ellenzéki csoportok” diákjai között. A turulista ifjúság egy igen befolyásos része a „harmadik út” irányába tájékozódott, és sok helyen a bajtársi egyesületek kulcspozícióit is elfoglalta. A „Turul-ellenzéknek” nagy szerepe volt a Márciusi Front 1937-es zászlóbontásában, a szövetség keretében létrejött első népi kollégium, a Bolyai Kollégium 1940-es alapításában, valamint 1944-ben a Magyar Front támogatta illegális ellenállási mozgalom, a Magyar Diákok Szabadságfrontjának szervezésében.

1942-ben létrehozták a Magyar Ifjúság Nagybizottságát, melyet a népi gondolat szellemében működő, egységes és kizárólag a fiatalok irányította egyetemi szövetséggé kívántak – a háborús viszonyok miatt csak félsikerrel – átalakítani.

Az Emericana határozottan elítélte a nyilasok tevékenységét, szembeszállt a nemzetiszocializmus keresztényellenességével, „afrikai pogányságnál is veszedelmesebb” barbár szellemével és ideológiájával. Az emericánás fiatalok a reformkatolicizmust követve többször élesen ütköztek az Emericana vezetőinek merev, a konzervatív katolicizmus melletti elképzeléseivel. 1944-ben az egyesület egyik csoportja a németek és a nyilasok ellen harcolt, az Emericana székháza pedig az ellenállási mozgalom egyik központi raktára lett.

Bár a bajtársi egyesületek az egyetemeken és a főiskolákon mindvégig megőrizték döntő befolyásukat, nem szabad megfeledkeznünk azokról a több egyesületet tömörítő szövetségekről sem, melyek a diákság valamiféle központi szervévé kívántak válni.

Már 1918 decemberében létrejött a „nemzeti alapon” álló budapesti egyesületeket magában foglaló Piros-Fehér-Zöld Blokk, mely néhány további egyesülettel kiegészülve 1919-ben a Magyar Ifjak Nemzeti Egyesülésévé, majd 1920-ban a Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Szövetségévé alakult át. A MEFHOSZ – a Hungária kivételével – rövid ideig valamennyi főiskolai egyesületet összefogta, de a Turul kilépése után veszített jelentőségéből. 1922-ben a Tizenkettes Bizottság, 1923-ban a Magyar Ifjúság Nagybizottsága (1942-től ugyanezzel a névvel a már említett, a népi gondolatban megvalósuló egységért küzdő szervezet), 1929-ben pedig a Magyar Nemzeti Diákszövetség próbálta egységbe forrasztani az egyetemi ifjúságot. Néhány jelentős egyesület vagy szövetség azonban mindig kimaradt e csúcsszervekből. Így e kísérletek – a negyvenes évek eleji sikeres, ám csupán helyi kezdeményezésektől eltekintve (közülük a legismertebb a szegedi egységmozgalom nagy vihart kavart megteremtése volt) – eredményteleneknek bizonyultak.

Az egyetemi és a főiskolai sportklubok a Magyar Főiskolai Sportszövetség, a Magyarországtól elszakított területekről érkezett fiatalok testületei a Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Területi Szövetsége kötelékébe tartoztak.

A két világháború közötti egyetemi és főiskolai egyesületek típusai tehát a következők voltak (mivel számos egyesület több szövetséghez is csatlakozott, sok egyetemista pedig egyszerre több egyesület tagja volt, kissé leegyszerűsített a felosztás):

- a dualizmus korában alakult segélyegyletek, önképzőkörök stb.;
- a szintén 1919 előtt létrejött vallási körök, melyeket 1919 után – újabb tag-egyesületekkel gyarapodva – vallási alapozású szövetségek fogtak össze;
- a Tanácsköztársaság után szerveződött, több hasonló célú és szellemű tag-egyesületet magukban foglaló bajtársi szövetségek;
- az egymástól eltérő arculatú egyesületet és szövetséget integráló, a diák-egység megvalósítására sikertelenül törekvő szövetségek;
- valamint a kisebb egyesületeket egyéb, pl. területi-földrajzi szempontok vagy tevékenységi körük alapján tömörítő szövetségek.

Az ellenforradalmi rendszer ifjúsági egyesületeinek többsége politikai és ideológiai tekintetben, valamint társadalmi bázisa alapján és a két világháború közötti, véresen és visszavonhatatlanul elsüllyedt Magyarországhoz kötődött. Az 1945-ös korszakhatárt csak néhány segély-, sport- és vallási egyesület, rövid ideig a MEFHOSZ, a bajtársi szövetségek közül pedig – 1946-ig – az Emericana élte túl.

Már a két világháború között is sokan – így Szabó Dezső, Féja Géza, Kovács Imre, Kodolányi János, Németh László, Szabó Zoltán, Zilahy Lajos, Szent-Györgyi Albert – fölismerték: az ifjúsági egyesületekben, különösen a bajtársi szövetségekben a pártatlanság és a politikamentesség mögé rejtőzve sokan és sokféleképpen használták ki (és föl) az ifjúságot, gyakran becsstelen és alattomos politikai üzelmek támogatásához. Igaz, úgy, hogy közben a diákok követeléseit is igyekeztek figyelembe venni.

1934-ben a kommunista fiatalok diákszociális kérdések előtérbe helyezésével – a Tandíjreform Bizottság megalakításával – , később a nyilasok szociális demagógiával próbálták maguk mellé állítani az egyetemistákat. Olykor nem is sikertelenül. Minderről pedig senkinek, korunk ifjú „galileistáinak” és „turulosainak” sem volna szabad elfeledkeznie. Hiszen a „szabadgondolkodók” Galilei-köre volt az egyik legfontosabb szellemi bázisa a Tanácsköztársaságnak, ennek a szabadnak semmiképpen sem nevezhető rendszernek. Az sem véletlen, hogy a proletárdiktatúra reakciójaként megszülető, a fehér „kilengéseket” támogató Turul a huszonöt éven keresztül tartó ellenforradalmi rendszer kormányhű vagy néha ellenzéki – ám mindkét esetben „keresztény” és „nemzeti” – politikusainak bármikor bevethető és fölhasználható segédcsapatává vált.

Aggódalomra okot szolgáltató jelenségek ma újra föltűnően vannak.

Tényleg nincs a kettő között (legalább ez esetben) harmadik út...?

FORRÁSOK

(A források feldolgozásának nehézségei)

A hazai történeti szakirodalomban a többségükben jobboldali, két világháború közötti egyetemi és főiskolai ifjúsági egyesületekről utalásokat is alig-alig találunk. Míg a XX. századi „haladó” ifjúsági mozgalmakról tényleges szerepüket és hatásukat erősen túlértékelő tanulmányok sora jelent meg, addig az egyetemisták és a főiskolások többségét, valamint az igen befolyásos értelmiségi-köztisztviselői réteget tömörítő – s éppen ezért jelentős társadalmi súllyal bíró – bajtársi szövetségek történetéről mindmáig nem született higgadt, tárgyilagos összefoglalás. Igaz, a legutóbbi években már néhányan megkísérelték történetírásunk e bántó hiányának pótlását.

Ladányi Andor – bár kissé elfogultan, széles körű forrásbázis fölhasználásával – rajzolta meg az ellenforradalmi rendszer első két esztendejének egyetemi-főiskolai mozgalmait. Értékes adatokat tartalmaznak a vidéki egyetemi városok hallgatóinak egyesületeire vonatkozó, Tóth Pál Péternek a Márciusi Front debreceni (elő)történetét megvilágító emlékezőgyűjteményei, Devich Andor és Zallár Andor szegedi egyetemtörténeti munkái, Lengyel Andrásnak elsősorban a Szegedi Fiatalokról szóló tanulmányai, Rozs András pécsi Emericánáról írott cikke. Az 1945 előtti feldolgozások közül Magyar Zoltánnak az

egyetemi ifjúság szociális gondozása tárgyában született emlékirata a legtárgyszerűbb és a leggazdagabb összeállítás az egyetemi és főiskolai ifjúsági egyesületek történetéről, céljairól.

Az elsődleges forrásokra a rendkívüli bőség és kínzó hiányosság egyaránt jellemző. Szinte az összes fontosabb egyesületnek – a bajtársi szövetségek esetében a nagyobb tagszervezeteknek is – saját lapja, illetve közlönye volt. A nagy országos napilapokban, de még a nívósabb periodikákban is rengeteget foglalkoztak az „ifjúsági problémával”, a „nemzedékvitával”, azaz – általában a bajtársi szövetségek szervezte – egyetemi zavargásokkal; sokszor a legnevesebb és a legkiválóbb írók és publicisták is.

Parlamenti felszólalásoknak és interpellációknak is gyakori témája volt az egyetemi ifjúság mozgolódása. Ugyanakkor a levéltári források – nyilván a háborús pusztulás és az egyetemi ifjúsági egyesületek többségének 1945-öt követő betiltása miatt – rendkívül töredékesek. (Talán – legalábbis részben – a Belügyminisztérium Történeti Irattárában még lappanghatnak ilyen iratok, hiszen ottani kutatásaim során többször találkoztam arra vonatkozó utalásokkal, miszerint bajtársi egyesületek egész irattárát foglalták le; egyes aktákra sikerült is ráakadnom.) Csaknem teljes épségben maradt ránk az Americana archívuma – érdekes módon két, egymástól pontosan elkülönülő, s így egymást kiegészítő részletben – a Veszprém megyei és a Magyar Országos Levéltárban. Az egyetemi levéltárakban is számos aktát találhatunk az ifjúsági egyesületekről (mindenekelőtt a Budapest–Gödöllői Egyetemi Levéltári Szövetségben, de a vidéki egyetemek megyei levéltárakba került anyagaiban is). A Magyar Országos Levéltárban a P szekcióban vannak az ifjúsági egyesületek sajnos igen csekély terjedelmű fondjai, a Belügyminisztérium – a bajtársi szövetségek ennek felügyelete alá tartoztak –, illetve a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium fondjai között pedig a jórészt szintén elpusztult egyetemi-főiskolai egyesületi iratok. A kutatást még kéziratforrások – bár ezek az én esetemben az előzőeknél kevésbé használhatóak – egészíthetik ki. (Az ifjúsági egyesületekben valamilyen funkciót, pl. tanárelnökséget betöltő professzorok, tudósok hagyatékában, levelezésében akadtam már ilyen adatokra.)

Úgy gondolom, a módszertani-kutatásbeli nehézségek ellenére is – sőt, talán éppen ezért – rendkívüli fontosságú az egyetemi és a főiskolai ifjúsági egyesületek és a bajtársi szövetségek történetének mielőbbi földolgozása. Historiográfiánk e tekintetbeni adóssága és a téma politikai, társadalom-, kultúr- és esztétörténeti érdekessége miatt is szükséges lenne ennek elvégzése. Magam – az OTKA támogatásával – a bajtársi szövetségek történetének hamarosan elkészülő összefoglalásával kívánok ehhez hozzájárulni.